

Master Psychologie en Geestelijke Gezondheid: Track Kinder- en Jeugdpsychologie

Master Thesis

De Samenhang tussen Gezinssamenstelling en Zelfwaardering van Kinderen en Jongeren.

Pleuni Marks

172220

Universiteit van Tilburg

31 juli 2013

Scriptiebegeleider: Dr. Jens Henrichs

Tweede beoordelaar: Dr. Hester Duivis

Aantal woorden: 4.841

Abstract

Sinds in de huidige westerse maatschappij een sterke toename is ontstaan in het aantal echtscheidingen en de daarmee verbonden verandering in gezinssamenstelling, is het steeds belangrijker te weten of deze veranderingen in de gezinsstructuur de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen en jongeren kunnen beïnvloeden. In de huidige studie wordt op basis van een grootschalige nationaal representatieve survey van Vlaanderen gekeken of gezinssamenstelling samenhangt met de zelfwaardering van kinderen en jongeren. In de studie wordt binnen gezinssamenstelling onderscheid gemaakt in type gezinssamenstelling, namelijk; oorspronkelijk gezin, eenouder gezin en nieuw samengesteld gezin. De mate van zelfwaardering wordt gemeten aan de hand van CBSK en CBSA vragenlijsten. Uit de resultaten bleek dat kinderen uit nieuw samengestelde gezinnen ($M=19.516$) een hogere mate van zelfwaardering ervaren dan kinderen uit oorspronkelijke gezinnen ($M=18.271$) en eenouder gezinnen ($M=16.101$). Kinderen uit eenouder gezinnen ($M=16.1010$) ervaren in vergelijking met de andere type gezinnen, de minste zelfwaardering. Eenzelfde effect werd gevonden voor jongeren (oorspronkelijk gezin $M=14.035$, eenouder gezin $M=13.439$, nieuw samengesteld gezin $M=14.917$). Naar voren komt dat de leeftijd van het kind een modererend effect heeft. Er blijkt dus samenhang te zijn tussen het type gezinssamenstelling en de zelfwaardering van kinderen en jongeren.

De Samenhang tussen Gezinssamenstelling en Zelfwaardering van Kinderen en Jongeren.

In de afgelopen jaren is, voornamelijk in westerse landen, een trend ontstaan in de verandering van gezinssamenstelling. Het komt steeds vaker voor dat ouders gaan scheiden en dat de gezinssamenstelling verandert. Volgens cijfers van het CBS uit 2005 hebben tweeduizend echtscheidingen meer plaatsgevonden dan in het jaar daarvoor, dit is een stijging van 6,5% (CBS, 2006). Deze trend zorgt ervoor dat steeds meer onderzoek wordt gedaan naar de effecten van deze scheidingen op kinderen en jongeren. Hoewel eerder gedacht werd dat een echtscheiding weinig invloed had op kinderen en jongeren, wordt steeds meer ondervonden dat de scheiding van een gezin voor ontwikkelingsproblemen bij hen kan zorgen (van den Bergh, 2003, p.139).

Zelfwaardering is een multidimensionaal begrip. Bij de waardering van 'het zelf', let het kind voornamelijk op eigen cognitieve en fysieke vaardigheden en hun relatie daarbij tot ouders en leeftijdgenoten (Bergh, 2003). Als kinderen wat ouder worden (vanaf ongeveer 8 jaar) verandert het zelfbeeld waardoor een nieuwe dimensie zich ontwikkelt, namelijk het vormen van een algemeen oordeel over zichzelf, ofwel zelfwaardering (van den Bergh & Marcoen, 1999). Ook wordt er in de literatuur onderscheid gemaakt tussen een positieve en negatieve zelfwaardering. Zo zou een negatieve zelfwaardering slechte invloed hebben op de mentale en fysieke gezondheid en zou dit zelfs kunnen leiden tot antisociaal gedrag (Trzesniewski et al., 2006). Daarentegen zou een positieve zelfwaardering een positief effect hebben op sociale relaties, gehechtheidsprocessen en op de gemoedstoestand (Murray et al., 2000). Daarbij zou positieve zelfwaardering kunnen leiden tot een hogere zelfacceptatie, zelfrespect en is het een belangrijk onderdeel van de vertoning van sociaal wenselijk gedrag onder tieners (Robertson & Simons 1989). Volgens Montague et al. (2008) is er een sterke relatie tussen zelfwaardering en depressieve symptomen. Zij suggereren dat zelfwaardering toenam naarmate depressieve symptomen afnamen.

Het is belangrijk factoren te bestuderen die de zelfwaardering negatief kunnen beïnvloeden. Signalering van dergelijke factoren vergemakkelijkt de ontwikkeling van preventie- en interventie programma's die zich richten op de verbetering van de zelfwaardering. Zo wordt in de literatuur onderscheid gemaakt tussen 'protectieve- en risicofactoren'. Volgens van den Bergh (2003) worden onder protectieve factoren 'de aanwezigheid van een warme, begripvol aanvaardende relatie tussen ouder en kind' verstaan. De risicofactoren die het meest onderzocht worden, zijn objectieve risicofactoren, hieronder vallen 'factoren die gerelateerd zijn aan de gezinssituatie en gezinssamenstelling', aldus van den Bergh (2003). Het ontbreken van protectieve factoren kan tevens ook een risicofactor zijn. Door een wijziging in gezinssamenstelling kan een mogelijke protectieve band tussen ouder en kind in gevaar zijn. Bijvoorbeeld het verliezen van een ouder, het niet meer mogen zien van een ouder, de afwezigheid van vader of moeder, minder intensief contact met de ouders en aanwezigheid van een stiefvader of stiefmoeder kunnen voor een wijziging in de relatie tussen ouder en kind zorgen. Deze veranderingen en wijziging binnen de samenstelling van een gezin kunnen invloed hebben op de zelfwaardering van een kind (van den Bergh 2003).

Niet alleen de ouder-kind relatie op zich en de manier van opvoeden en het gedrag van de ouder hebben invloed op de ontwikkeling van de zelfwaardering van een kind. Ook de samenstelling van een gezin kan in verschillende vormen invloed hebben op een kind. Door de toenemende scheidingen en verschillende mogelijkheden in gezinssamenstellingen, worden er steeds meer onderzoeken verricht naar de invloed daarvan op een kind. Zo zou bij eenouder gezinnen een minder effectieve ouder-kind relatie zijn en zou de ontwikkeling van een kind minder effectief zijn omdat alle zorg die op de schouder van de ouder komen te vallen, overweldigend zou zijn (Peer & van den Bergh, 2005). Volgens McLanahan (1999) is het zo dat bij niet oorspronkelijke gezinnen minder financiën binnenkomen (of deze moeten verdeeld

worden over meerdere huishoudens) om scholing van het kind te kunnen betalen. Daarnaast zouden deze ouders minder tijd hebben om toezicht te houden op en te zorgen voor de kinderen. Eerder onderzoek naar de samenhang tussen gezinssamenstelling en zelfwaardering van kinderen laat inconsistent resultaat zien. Uit een onderzoek van Wyman et al. (2010) blijkt dat er geen verschillen werden gevonden in de zelfwaardering tussen kinderen uit traditionele gezinnen of gescheiden gezinnen. Tevens onderzoeken Raschke & Raschke (1979) de invloed van intacte gezinnen, nieuw samengestelde gezinnen en eenouder gezinnen waarbij geen significant verschil wordt gevonden in zelfwaardering tussen deze kinderen. Hoewel in een onderzoek van Rogers (1996) naar voren komt dat kinderen van gescheiden ouders een lagere zelfwaardering hebben. Een onderzoek van Young & Parrish (1977) bevestigt deze uitkomst. Ook Bishop & Ingersoll (1989) vinden een verschil in zelfwaardering tussen kinderen uit intacte gezinnen en gezinnen die anders samengesteld zijn. Parish & Taylor (1979) stellen dat er een significant verschil is tussen zelfwaardering van kinderen uit intacte gezinnen en kinderen uit gescheiden gezinnen. Daarbij werd zelfs een significant verschil gevonden tussen de aanwezigheid van een vaderfiguur, waarbij kinderen die geen vader meer in beeld hebben, een mindere zelfwaardering hebben dan kinderen uit gezinnen waarvan de moeder een nieuwe partner gevonden heeft.

Naast de verschillende risicofactoren die invloed hebben op de vorming van zelfwaardering, blijkt er een sekseverschil te zijn in de zelfwaardering van een kind. Zo zouden meisjes een meer negatief beeld vormen over hun lichaam en gewicht dan jongens. Dit negatieve beeld zou in relatie staan tot meer depressieve symptomen en een lagere zelfwaardering (Phares, Steinberg & Thompson, 2004). Ook Kling et al. (1999) tonen aan dat er een verschil is in zelfwaardering tussen jongens en meisjes. Volgens hen zou dit in bepaalde maten een samenhang hebben met geslachtsrollen. De kwaliteiten die geassocieerd worden met een 'mannenrol', zoals masculiniteit, maar ook zelfverzekerdheid, zouden leiden

tot een hogere mate van zelfwaardering bij zowel mannen als vrouwen. Dit zou mede komen omdat zelfvertrouwen wordt gezien als een stereotypen mannelijke eigenschap. Bij jongens wordt van jongs af aan verwacht dat zij zelfvertrouwen ontwikkelen terwijl meisjes van oudsher de 'vrouwenrol' schenden als zij zelfvertrouwen uitstralen, aldus Kling et al. (1999). Echter uit een onderzoek van Bishop & Ingersoll (1989) blijken geen verschillen te zijn in de mate van zelfwaardering tussen jongens en meisjes.

Tevens blijkt er een positieve correlatie te bestaan tussen leeftijd en zelfwaardering. Uit een meta-analyse van Twenge & Campbell (2001) blijkt dat zelfwaardering van een kind tussen 3-8 jaar redelijk hoog is. Deze zelfwaardering neemt af in de adolescentie (13-18 jaar) waarbij de grootste dip zich voordoet in de vroege adolescentie (12-14 jaar). Daarna lijkt de zelfwaardering met leeftijd toe te nemen wanneer men eigen capaciteiten gaat toeschrijven aan een gevoel van eigenwaarde. Het blijkt dat zorgen over het uiterlijk afnemen als leeftijd toeneemt. Dit wordt toegeschreven aan de toenemende mate van eigen competentie en vaardigheden en dit zou dan weer leiden tot een verhoogde zelfwaardering (Hart et. al., 1993).

Zoals eerder beschreven blijkt uit de bestaande onderzoeken naar de samenhang tussen gezinssamenstelling en zelfwaardering bij kinderen, inconsistente resultaten (Wyman, 2010; Raschke & Raschke, 1979; Rogers, 1996; Young & Parrish, 1977; Bishop & Ingersoll; 1989; Parrish & Taylor, 1979). De nadruk bij deze onderzoeken ligt voornamelijk op kinderen uit traditionele gezinnen of gezinnen waarvan de ouders gescheiden zijn. Weinig onderzoek is gedaan naar de zelfwaardering van kinderen in anders variërende gezinssamenstellingen. Het huidige onderzoek is gebaseerd op een grootschalig surveyonderzoek van Peer & van den Bergh (2005), dat representatief is voor Vlaanderen, waardoor met meer zekerheid uitsluitel gegeven kan worden over de invloed van gezinssamenstelling op de zelfwaardering van een kind. Bovendien beschikt de huidige studie over data van diverse vormen van gezinssamenstelling, dat betekent oorspronkelijke gezinnen, eenouder gezinnen en nieuw

samengestelde gezinnen. Op deze manier kan door middel van deze survey, onderzocht worden of kinderen uit oorspronkelijke gezinnen een hogere zelfwaardering hebben dan kinderen uit anders samengestelde gezinnen. Met de stijging van echtscheidingen en veranderingen in gezinssamenstellingen kan er mogelijk een verandering in zelfwaardering van het kind plaatsvinden. Aan de hand van bovenstaande informatie wordt binnen dit onderzoek verwacht dat de samenstelling van een gezin, invloed heeft op de zelfwaardering van een kind. Verwacht wordt dat kinderen en jongeren uit oorspronkelijke gezinnen een hogere mate van zelfwaardering hebben. Daarnaast wordt verwacht dat kinderen uit eenouder gezinnen de laagste mate van zelfwaardering zullen ervaren.

Aangezien eerder onderzoek heeft aangetoond dat leeftijd en geslacht invloed hebben op de zelfwaardering van kinderen en tieners (Phares, Steinberg & Thompson, 2004; Kling, 1999; Twenge & Campbell, 2001; Hart, 1993) wordt in deze studie ook onderzocht of geslacht en leeftijd het verband tussen gezinssamenstelling en zelfwaardering kunnen modereren. Aan de hand van de eerder beschreven informatie, wordt binnen dit onderzoek verwacht dat leeftijd en geslacht een modererend effect zullen hebben op de zelfwaardering van kinderen en tieners.

Methode

Participanten

In dit kwantitatieve onderzoek werd informatie verzameld over de gezinnen van kinderen en jongeren. Voor N=1190 kinderen en jongeren is data beschikbaar. Deze participanten zijn onderverdeeld in drie categorieën; oorspronkelijk gezin (n=896), eenouder gezin (n=181) en nieuw samengesteld gezin (n=114). Zelfwaardering werd gemeten door middel van verschillende leeftijdsadequaat vragenlijsten voor respectievelijk kinderen en jongeren. Bij 696 kinderen is de Competentie-Belevingsschaal voor Kinderen (CBSK) afgenomen om zelfwaardering te meten. De CBSK is een vragenlijst voor kinderen van 8 t/m 12 jaar. Deze sample bevat 313 meisjes en 383 jongens. Bij 494 jongeren is de en de Competentie-Belevingsschaal voor Adolescenten (CBSA) afgenomen. De CBSA is een vragenlijst voor tieners van 12 t/m 18 jaar om zelfwaardering te meten. Deze sample bevat 223 meisjes en 271 jongens.

Tabel 1.1

Overzicht Participanten Kinderen

		Aantal participanten	Percentage participanten
Gezinssamenstelling	Oorspronkelijk gezin	n= 536	77 %
	Eén ouder gezin	n= 102	14.6 %
	Nieuw samengesteld gezin	n= 58	8.4 %
Geslacht	Jongens	n= 383	55 %
	Meisjes	n= 313	45 %
Land van herkomst	Belgisch	n= 669	96.2%

	Niet Belgisch	n= 27	3.8%
Opleidingsniveau moeder	Laag	n= 152	21.9%
	Middel	n= 253	36.4%
	Hoog	n= 252	36.2%
	Missing system	n= 38	5.5%
	Totaal	N= 696	100%

Tabel 2.2

Overzicht Participanten Jongeren

		Aantal participanten	Percentage participanten
Gezinssamenstelling	Oorspronkelijk gezin	N= 360	72.8 %
	Eén ouder gezin	N= 79	16 %
	Nieuw samengesteld gezin	N= 56	11.3 %
Geslacht	Jongens	N= 271	54.9 %
	Meisjes	N= 223	45.1 %
Land van herkomst	Belgisch	N= 475	96.2%
	Niet Belgisch	N= 19	3.8%
Opleidingsniveau moeder	Laag	N= 137	27.8%
	Middel	N= 194	39.2%
	Hoog	N= 122	24.6%
	Missing system	N= 42	8.4%
	Totaal	N= 494	100%

Voordat wordt beschreven wat de verdeling van de gezinstypes bij de sample van de kinderen en jongeren is, zal eerst een definitie worden gegeven van de verschillende type gezinssamenstelling die in de huidige studie worden onderzocht. Het onderscheid dat gemaakt wordt tussen de gezinssamenstelling is als volgt onderverdeeld in drie categorieën. De eerste categorie ‘oorspronkelijk gezin’ omvat alle gezinnen waarvan de ouders niet gescheiden zijn. Deze kinderen wonen bij hun biologische ouders en hebben geen stief-broertjes of -zusjes. De tweede categorie ‘eenouder gezin’ omvat alle gezinnen waarvan de ouders gescheiden zijn of waarbij 1 ouder uit beeld is. De kinderen leven voornamelijk bij één ouder en er is geen nieuwe partner in het spel. De laatste categorie ‘nieuw samengesteld gezin’ omvat alle gezinnen waarvan ouders gescheiden zijn of waarbij één ouder uit beeld is. Het kind woont afwisselend bij vader of moeder, maar ook kinderen uit samengestelde gezinnen (met of zonder stief broertjes en zusjes), kinderen die bij hun grootouders wonen of andere specifieke gezinssamenstellingen (Peer & Bergh 2005). De steekproef van de kinderen bevat 536 participanten in oorspronkelijke gezinnen, 102 participanten in eenouder gezinnen en 58 participanten in nieuw samengestelde gezinnen. In de steekproef voor jongeren is deze verdeling als volgt; 360 participanten in oorspronkelijke gezinnen, 79 participanten en eenouder gezinnen en 56 participanten in nieuw samengestelde gezinnen.

Meetinstrumenten

Het meten van de zelfwaardering van kinderen en tieners is gedaan aan de hand van een zelfwaarderingsschaal. De gebruikte meetinstrumenten zijn de Competentie Belevingsschaal voor Kinderen (CBSK) (Veerman, et al. 1997) en de Competentie-Belevingsschaal voor Adolescenten (CBSA) (Treffers, 2002). De CBSK bevat 36 items. Deze items zijn onderverdeeld in 6 sub-schalen, deze schalen zijn: educatie competentie, sociale acceptatie, atletische competentie, uiterlijke verschijning, gedragsnormen en globale eigenwaarde. Er is bij de items gebruik gemaakt van bipolaire uitspraken waarbij gekozen moet worden welk van

de uitspraken het meest op jou van toepassing is. Bijvoorbeeld: ‘sommige kinderen vergeten vaak wat ze leren’ maar ‘andere kinderen kunnen dingen gemakkelijk onthouden’. Elk item wordt gescoord van 1 tot 4 (waarvan sommige items gespiegeld worden gescoord) een hogere score staat voor een hogere mate van competentiebeleving ofwel een hogere mate van zelfwaardering (van den Bergh & Marcoen, 1999). Voor de CBSK werd in de Nederlandse onderzoeksgroep voor alle schalen waarden op Cronbach's alpha gevonden van rond de 0.80 voor de totale scores (Veerman, et al. 1997).

De CBSA bestaat uit 35 items en deze zijn onderverdeeld in 7 sub-schalen: educatie competentie, sociale acceptatie, atletische competentie, uiterlijke verschijning, gedragsnormen, globale eigenwaarde en anders dan bij de CBSK is er de schaal: hechte vriendschap, toegevoegd. Deze vragenlijst wordt hetzelfde gescoord als de CBSK, dus wederom met een bipolaire vraagstelling (Treffers et. al. 2002). Voor de CBSA werd in de Nederlandse onderzoeksgroep voor bijna alle schalen waarden rond Cronbach's alpha van 0.80 gevonden voor de totale scores. Uitzondering was de schaal Schoolvaardigheden waarvoor de waarde van Cronbach's alpha lager dan 0.70 was (Treffers et. al. 2002).

Voor zowel de CBSK als de CBSA wordt binnen deze huidige studie alleen gebruik gemaakt van de totale scores.

Covariaten

In het huidige onderzoek wordt rekening gehouden met een aantal potentiële controle variabelen, die geselecteerd werden op basis van eerder onderzoek dat de relatie tussen gezinssamenstelling en zelfwaardering heeft onderzocht (Peer & van den Bergh 2005; Phares, Steinberg & Thompson, 2004; Kling, 1999; Twenge & Campbell, 2001; Hart, 1993). De covariaten zijn opleidingsniveau van moeder, psychisch welbevinden van moeder en

herkomst van het gezin, geslacht en leeftijd van het kind. Informatie over deze variabelen werd verzameld via ouderrapportage in het kader van de huidige survey.

Statistische analyse

Aan de hand van Spss 20 zijn statistische analyses uitgevoerd. In het onderzoek wordt gebruik gemaakt van een significantieniveau van $\alpha = .05$ (tweezijdig).

De onafhankelijke variabele is het type gezinssamenstelling van het kind. Deze variabele zal tevens de hoofdvoorspeller van het onderzoek zijn. De totaal scores van de zelfwaarderingsschalen van de CBSK en CBSA, zullen de afhankelijke variabele zijn.

Om de verschillen tussen de verschillende type gezinssamenstelling in termen van zelfwaardering bij kinderen en jongeren te onderzoeken wordt gebruikt gemaakt van ANOVA's en ANCOVA's. Ten eerste werden ANOVA's berekend om het ongeadjusteerd verband tussen gezinssamenstelling en zelfwaardering van de kinderen en jongeren te testen. Ten tweede, werden de ANCOVA's vervolgens gecontroleerd voor de eerder genoemde confounders, d.w.z. opleidingsniveau van moeder, psychisch welbevinden van moeder en herkomst van het gezin, geslacht en leeftijd van het kind. Eerst werden ANOVA's uitgevoerd om de ongeadjusteerd relatie tussen gezinssamenstelling en zelfwaardering van kinderen en jongeren te testen. Vervolgens werden de ANCOVA's berekend. In een laatste en derde stap werden na correctie voor confounders het desbetreffende interactie-effect tussen gezinssamenstelling en leeftijd of geslacht van het kind op zelfwaardering bij kinderen en jongeren onderzocht. Daarvoor werden de desbetreffende interactietermen (type gezinssamenstelling*leeftijd of type gezinssamenstelling*geslacht toegevoegd aan het complete geadjusteerde ANCOVA model. Voor de hoofdeffecten van gezinssamenstelling en de interactie-effecten tussen gezinssamenstelling en/of geslacht/leeftijd zullen F-waarden, p-waarden en eta squared op basis van de ANCOVA's worden gerapporteerd. Bovendien zullen

voor de verschillende types gezinssamenstelling de gemiddelden van zelfwaardering van kinderen en jongeren worden gerapporteerd op basis van de verschillende ANOVA's en ANCOVA's.

Resultaten

In het vervolg zullen eerst de resultaten van ANOVA's en ANCOVA's worden besproken die het verschil in gemiddelden in zelf-gerapporteerde zelfwaardering totaal scores van kinderen die in verschillende type van gezinssamenstelling leven hebben getest. Uit de ongeadjuste ANOVA (model 1) bleek dat kinderen die in eenouder gezinnen ($M=16.176$) en nieuw samengestelde gezinnen ($M=17.833$) leven een lagere zelfwaardering hebben dan kinderen die in oorspronkelijke gezinnen ($M=18.271$) leven (zie tabel 2.1).

Na adjustering voor covariaten bleek uit de ANCOVA dat gezinssamenstelling nog steeds een effect had op de zelfwaardering (zie tabel 2.1). Posthoc analyses lieten zien dat kinderen in oorspronkelijke gezinnen ($M=18.643$) een hogere gemiddelde zelfwaardering hadden dan kinderen in eenouder gezinnen ($M=16.101$). Bovendien hadden kinderen in nieuw samengestelde gezinnen ($M=19.516$) een hogere zelfwaardering dan kinderen in oorspronkelijke gezinnen en eenouder gezinnen. Bovendien bleek uit de ANCOVA's Na toevoeging van de interactie-effecten van type gezinssamenstelling*leeftijd en type gezinssamenstelling*geslacht aan het compleet geadjusteerde model, bleek dat er alleen een interactie-effect bestond tussen type gezin en leeftijd op de zelfwaardering van kinderen. Om te onderzoeken binnen welke type gezinnen leeftijd van de kinderen een effect had op zelfwaardering, werden compleet geadjusteerde multiple lineaire regressieanalyses uitgevoerd. Uit deze voor type gezin gestratificeerde analyses bleek het volgende: Binnen het oorspronkelijke gezin was een lagere leeftijd van de kinderen gerelateerd aan een hogere zelfwaardering ($\beta = -.114$). Dit effect werd eveneens gevonden bij het nieuw samengestelde gezin ($\beta = -.021$). Bij het eenouder gezin wordt gezien dat een hogere leeftijd van de kinderen gerelateerd is aan een hogere zelfwaardering ($\beta = .186$).

Tabel 2.1

Resultaten Kinderen

	Type gezin			F	eta squared	p
	Oorspronkelijk gezin <i>M (LB/UP)</i>	Eenouder gezin <i>M (LB/UP)</i>	Nieuw samengesteld gezin <i>M (LB/UP)</i>			
Model 1	18.271 _A (17.943/18.598)	16.176 _B (15.418/16.934)	17.833 _A (16.863/18.803)	12.419	.032	.000*
Model 2	18.643 _A (17.794/19.339)	16.101 _B (15.506/17.585)	19.516 _A (17.074/19.534)	7.066	.075	.000*
Type gezin*leeftijd				4.466	.001	.012*
Type gezin*geslacht				.335	.013	.715

* $\alpha < 0.05$

Hieronder zullen eveneens de resultaten van ANOVA's en ANCOVA's worden besproken die het verschil in gemiddelden in zelf-gerapporteerde zelfwaardering totaal scores van jongeren die in verschillende types van gezinssamenstelling leven hebben getest. Uit de ongeadjusteerde ANOVA (model 1) bleek dat jongeren die in oorspronkelijke gezinnen ($M=13.730$) en nieuw samengestelde gezinnen ($M=14.476$) leven een hogere zelfwaardering hebben dan jongeren die in eenouder gezinnen ($M=12.842$) leven (zie tabel 2.2).

Na adjustering voor covariaten (model 2) bleek uit de ANCOVA dat gezinssamenstelling nog steeds een effect had op de zelfwaardering (zie tabel 2.2). De posthoc analyses lieten eenzelfde effect zien bij de jongeren als het effect van de kinderen. Jongeren in oorspronkelijke gezinnen ($M=14.035$) hebben een hogere gemiddelde zelfwaardering dan jongeren in eenouder gezinnen ($M=13.439$). Bovendien hadden jongeren in nieuw samengestelde gezinnen ($M=14.917$) een hogere zelfwaardering dan jongeren in

oorspronkelijke gezinnen en eenouder gezinnen. Bovendien bleek uit de ANCOVA's na toevoeging van de interactie-effecten van type gezinssamenstelling*leeftijd en type gezinssamenstelling*geslacht aan het compleet geadjusteerde model dat er geen interactie-effect bestond tussen type gezin en leeftijd op de zelfwaardering van jongeren of type gezin en geslacht op de zelfwaardering van jongeren.

Tabel 2.2

Resultaten Jongeren

	Type gezin			F	eta squared	p
	Oorspronkelijk gezin <i>M (LB/UP)</i>	Eenouder gezin <i>M (LB/UP)</i>	Nieuw samengesteld gezin <i>M (LB/UP)</i>			
Model 1	13.730 _A (13.730/14.090)	12.842 _B (12.094/13.591)	14.476 _A (13.557/15.395)	3.897	.014	.021*
Model 2	14.035 _A (13.130/14.940)	13.439 _A (12.399/14.478)	14.917 _B (13.682/16.152)	7.221	.102	.000*
Type gezin*leeftijd				1.178	.000	.972
Type gezin*geslacht				.028	.005	.309

* $\alpha < 0.05$

Discussie

Op basis van een nationaal representatieve survey onder Vlaamse kinderen en jongeren werd de samenhang tussen type gezinssamenstelling en zelfwaardering van deze kinderen en jongeren onderzocht. Na correctie voor confounders bleek dat type gezinssamenstelling een effect had op de zelfwaardering van kinderen van 8-12 jaar oud en tevens ook op de zelfwaardering van jongeren van 12-18 jaar oud. Voor zowel kinderen als jongeren blijkt dat kinderen en jongeren uit nieuw samengestelde gezinnen een hogere zelfwaardering hebben dan kinderen en jongeren uit oorspronkelijke gezinnen en eenouder gezinnen. Kinderen en jongeren uit oorspronkelijke gezinnen hebben een hogere zelfwaardering dan kinderen uit eenouder gezinnen. Bovendien modereert leeftijd het effect van type gezinssamenstelling op zelfwaardering bij de kinderen. Jongere kinderen uit oorspronkelijke gezinnen en nieuw samengestelde hadden een hogere zelfwaardering. Oudere kinderen uit eenouder gezinnen hadden eveneens een hogere zelfwaardering.

In lijn met eerder onderzoek (van den Bergh, 2003) en conform onze verwachting observeerden wij dat kinderen en jongeren in eenouder gezinnen een lagere zelfwaardering hadden dan kinderen en jongeren in oorspronkelijke gezinnen. Eerdere literatuur suggereert dat ouders in eenouder gezinnen in de regel alle zorgtaken alleen moeten vervullen (Peer & van den Bergh, 2005), minder financiële middelen hebben (McLanahan, 1999) en minder tijd hebben om toezicht te houden. Mogelijk dat deze negatieve omstandigheden de opvoedingskwaliteit in eenouder gezinnen verlaagd en op die manier een negatief effect uitoefenen op de zelfwaardering van kinderen. In lijn met dit effect zal vervolgonderzoek moeten aantonen dat opvoeding de relatie tussen gezinssamenstelling en zelfwaardering mogelijk medieert. Zoals verwacht is voor kinderen en jongeren in eenouder gezinnen een lager gemiddelde in zelfwaardering waargenomen. De verandering in type gezin lijkt hierbij samenhang te hebben met de zelfwaardering van het kind. Mogelijk wordt de opvoedlast voor

de ouder als zwaar ervaren. Gezien wordt dat kinderen en jongeren uit deze gezinnen een grote kans hebben op externaliserende en internaliserende problematiek en problemen in sociale relaties, aldus Lansford (2009). Deze problematiek heeft mogelijk een samenhang met de lage zelfwaardering van een kind.

Echter werd in tegenstelling tot onze verwachting in de huidige studie gevonden dat kinderen uit nieuw samengestelde gezinnen een hogere mate van zelfwaardering ervaren dan kinderen en jongeren uit oorspronkelijke gezinnen. Dit suggereert dat de verandering van gezinssamenstelling en het samen leven met een (nieuwe) stiefouder een positief effect heeft op de zelfwaardering van een kind. Mogelijk komt dit positieve effect door de positieve invloed van een nieuwe partner in het leven van de ouder die daardoor mogelijk weer opleeft (Parish & Taylor, 1978). Ook de verdeling van de opvoedlast wordt weer verspreid over twee opvoeders waardoor weer ruimte blijkt te zijn voor één-op-één ouder-kind momenten (Peer & van den Bergh, 2005). Daarnaast is het mogelijk dat er in de eerdere oorspronkelijke gezinssituatie voor de scheiding, waarschijnlijk veel spanningen en conflicten waren tussen de biologische ouders. Mogelijk leven zowel kind als moeder of vader op door de nieuwe meer gezonde gezinssituatie.

Een modererend effect wordt gevonden voor leeftijd op zelfwaardering van kinderen en type gezinssamenstelling. Dit is in overeenstemming met de eerder besproken literatuur, waarin naar voren kwam dat een positieve correlatie bestaat tussen leeftijd en zelfwaardering (Twenge & Campbell, 2001). Binnen het oorspronkelijke gezin en het nieuw samengestelde gezin was een lagere leeftijd van de kinderen gerelateerd aan een hogere zelfwaardering. Bij het eenouder gezin was een hogere leeftijd van de kinderen gerelateerd is aan een hogere zelfwaardering. Volgens de literatuur blijkt een U-vorm te zijn waargenomen waarbij een hoge mate van zelfwaardering in de kinderjaren en adolescentie, een lager zelfwaardering in de tienerjaren. Dit kan worden toegeschreven aan de toenemende mate van eigen competentie

en vaardigheden en dit zou dan weer leiden tot een verhoogde zelfwaardering (Hart et. al., 1993). Deze U-vorm lijkt alleen op te gaan voor kinderen uit oorspronkelijke gezinnen en eenouder gezinnen.

Ondanks dat er gebruik is gemaakt van een grote survey waarbij gecontroleerd kan worden voor verschillende confounders, is er ook sprake van limitatie binnen dit onderzoek. Er wordt geen onderscheidt gemaakt in type scheiding. Mogelijk heeft de manier waarop ouders uit elkaar gaan invloed op de zelfwaardering van kinderen. Regelmatig wordt gezien dat ouders in een vechtscheiding belanden. Omdat de ruzies tussen ouders mogelijk een effect hebben op de zelfwaardering van een kind, is het interessant om in vervolg onderzoek dit verder uit te diepen.

Daarnaast wordt binnen dit cross-sectionele onderzoek gebruik gemaakt van onderzoeksgegevens die op 1 moment gemeten zijn. Daarbij wordt niet gekeken naar de tijd die verstreken is sinds de mogelijke verandering in gezinssituatie. Mogelijk heeft de hoeveelheid tijd die verstreken is sinds deze verandering, invloed op het welbevinden van de kinderen. Gewenning aan de nieuwe leefsituatie zou daar mogelijk invloed op hebben. Door met behulp van een longitudinale studie op verschillende momenten bij dezelfde participanten zelfwaardering te meten, kan een mogelijke groei of daling hierin zichtbaar worden. Er kan dan met meer zekerheid gezegd worden of zelfwaardering stijgt of daalt naar mate tijd verstrekt en niveaus in zelfwaardering ook daadwerkelijk veroorzaakt worden door type gezinssamenstelling. Met andere woorden, er kan dan gezien worden of het moment waarop de gezinsverandering plaatsvindt, invloed heeft op de zelfwaardering van het kind. Het zou daarom interessant zijn om in het vervolg gebruik te maken van een longitudinale studie.

Tevens wordt er gebruik gemaakt van een leeftijdsgroep van kinderen tussen de 9 jaar tot en met 19 jaar, waarvan het merendeel tussen de 10 jaar en 17 jaar is. Eerder onderzoek

(Twenge & Campbell, 2001) heeft aangetoond dat de groei in zelfwaardering een U-vorm laat zien. Kinderen tot 12 jaar beschikken over het algemeen over een redelijk goede zelfwaardering, tussen de 12 jaar en 15 jaar bereikt deze zelfwaardering zijn grootste dal, in de adolescentie vindt dan weer een stijging van zelfwaardering plaats. Het zou interessant zijn om te kijken of deze U-vorm terugkomt in samenhang met type gezinssamenstelling, daarbij zou een extra leeftijdsgroep kunnen worden toegevoegd, namelijk adolescenten en volwassenen tot de leeftijd van ongeveer 25 jaar. Mogelijk zal naar voren komen dat jongeren het meest neigen naar een negatief zelfbeeld en rond de leeftijd van 20 jaar zal het zelfbeeld redelijk stabiel zijn.

Tevens wordt nu voornamelijk gekeken naar de invloed van gezinssamenstelling op de zelfwaardering van een kind. Mogelijk is er ook een verband te vinden tussen ouders die scheiden en karaktereigenschappen van deze ouders. Uit onderzoek van (Kelly & Conley, 1987) is gebleken dat ouders met neurotische trekken meer kans hebben op een scheiding. Omdat deze karaktereigenschappen invloed hebben op de opvoeding van een kind in zowel erfbaarheid (Plomin, 1995) als aangeleerd gedrag (Ge et. al., 1996), is het mogelijk dat dit invloed heeft op de zelfwaardering van een kind. In een vervolg studie kan gecontroleerd worden voor karaktereigenschappen van ouders. Mogelijk is er dan een verband te zien tussen zelfwaardering van kinderen en de karaktereigenschappen van deze ouders. Type gezinssamenstelling zal dan mogelijk niet het hoofdeffect op zelfwaardering zijn maar de karaktereigenschappen van de ouders.

Vanuit hier kan geconcludeerd worden dat er samenhang bestaat tussen de zelfwaardering van een kind en het type gezinssamenstelling, wanneer rekening wordt gehouden met de invloed van leeftijd, geslacht, herkomst van het gezin en psychisch welbevinden en opleidingsniveau van moeder. Waarbij kinderen en jongeren uit nieuw samengestelde gezinnen, de hoogste mate van zelfwaardering ervaren en kinderen en jongeren

uit eenouder gezinnen de laagste mate van zelfwaardering. Deze samenhang wordt versterkt door een jongere leeftijd van het kind bij oorspronkelijke gezinnen en nieuw samengestelde gezinnen of bij een oudere leeftijd van het kind bij eenouder gezinnen.

Gezien deze conclusie, zou gekeken kunnen worden naar mogelijke klinische interventies ten aanzien van zelfwaardering van kinderen en het type samenstelling van het gezin. Gezien werd dat kinderen uit nieuw samengestelde gezinnen een hogere zelfwaardering ervaren. Een mogelijke interventie voor kinderen uit eenouder gezinnen zou een lotgenoten groep kunnen zijn. Hierin komen verschillende kinderen uit eenouder gezinnen samen om over de nieuwe situatie te praten. Kinderen zullen dan ervaren dat zij niet alleen staan in wat zij meemaken, iets wat de zelfwaardering mogelijk zal vergroten. Ook het ontlasten van de ouder in een eenouder gezin in zowel opvoedlast als psychisch welbevinden, zou invloed kunnen hebben op het verhogen van de zelfwaardering van het kind. Er kan hierbij gedacht worden aan een hulp in het huishouden door de thuiszorg of familie en vrienden en daarnaast therapie, lotgenotengroepen of een andere vorm van psychologische ondersteuning ter ontlasting van de ouder. De ouder zal hiervoor zelf in actie moeten komen en opzoek moeten gaan naar passende hulp. Wanneer de ouder meer tijd heeft voor het kind, is er meer ruimte om een gezonde ouder-kind relatie op te bouwen. Tevens kan de ouder de opvoedlast beter aan wanneer hij/zij psychisch goed in zijn/haar vel zit.

Belangrijk voor ouders is het serieus nemen van de veranderde leefsituatie van het kind en de samenhang daarmee van de zelfwaardering van het kind. Wanneer het type gezin verandert, is het goed te kijken welke interventies mogelijk zijn om het kind te ondersteunen. Ook voor ouders van oorspronkelijke gezinnen is het van belang de zelfwaardering van het kind in de gaten te houden. Kinderen met een hogere mate van zelfwaardering kunnen zich optimaal ontwikkelen zonder constante onzekerheid. Op deze manier kunnen kinderen met een hogere zelfwaardering uitgroeien tot zelfverzekerde adolescenten en volwassenen.

Literatuur

- Bergh, B. R. H. van den (2003). *Tienertijd: Communicatie, opvoeding en welzijn in context: 10- tot 18-jarigen, ouders en leerkrachten bevraagd*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- Bergh, B. R. H. van den & Marcoen, A. (1999). Harter's Self-Perception Profile for Children: Factor structure, reliability, and convergent validity in a Dutch-speaking Belgian sample of fourth, fifth and sixth graders. *Psychologica Belgica*, 1, (39), 29-47.
- Bishop, S.M., & Ingersoll, G.M. (1989). Effects of marital conflict and family structure on the self-concepts of pre- and early adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 18, 25-38.
- Field, A. (2005). *Discovering Statistics Using SPSS*. London: SAGE.
- Ge, X., Conger, R. D., Cadoret, R. J., Niederhiser, J. M., Yates, W., Troughton, E. & Stewart, M. A. (1996). The developmental interface between nature and nurture: A mutual influence model of child antisocial behavior and parent behaviors. *Developmental Psychology*, 4, (32), 574-589.
- Gecas, V. & Schwalbe, M. L. (1986). Parental Behavior and Adolescent Self-Esteem. *Journal of Marriage and Family*, 1, (48), 37-46.
- Graaf, A. de (2006). *Aantal echtscheidingen neem weer toe*. Geraadpleegd op 12 november 2012. <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/bevolking/publicaties/artikelen/archief/2006/2006-1862-wm.htm>.
- Guidubaldi, J., Cleminshaw, H. K., Perry, J. D., & Mcloughlin, C. S. (1983). The impact of parental divorce on children: Report of the nationwide NASP study. *School Psychology Review*, 12, 300-323.
- Hart, D., Fegley, S., & Brengelman, D. (1993). Perceptions of past, present and future selves among children and adolescents. *British Journal of Developmental Psychology*, 11, 265-282.

- Kelly, E. L. & Conley, J. J. (1987). Personality and Compatibility: A Prospective Analysis of Marital Stability and Marital Satisfaction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 27-40.
- Kling, K. C., Hyde, J. S., Showers, C., J. & Buswell, B., N. (1999). Gender Differences in Self-Esteem: A Meta-Analysis. *Psychological Bulletin*, 4, (125), 470-500.
- Lansford, J. E. (2009). Parental Divorce and Children's Adjustment. *Perspectives on Psychological Science*, 4, 140-152.
- MCLanahan, S. (1999). Father absence and the welfare of children. *Coping with divorce, single parenting, and remarriage: A risk and resiliency perspective*. 117-145.
- Montague, M., Enders, C., Dietz, S., Dixon, J. & Morrison Cavendish, W.(2008) A Longitudinal Study of Depressive Symptomology and Self-Concept in Adolescents. *The Journal of Special Education*, 2 (42), 67-78.
- Murray, S. L., Holmes, J. G. & Griffin, D. W. (2000). Self-Esteem and the Quest for Felt Security: How Perceived Regard Regulates Attachment Processes. *Journal of Personality and Social Psychology*. 3 (78), 478-498.
- Parish, T. S., & Taylor, J. C. (1979). The impact of divorce and subsequent father absence on children's and adolescent's self-concepts. *Journal of Youth and Adolescence*, 8, 427-432.
- Peer, C. M. A. van & Bergh, B. R. H. van den (2005). Adolescents' perception of parenting and communication in one-parent families as opposed to other family types: Results of a representative study for Flanders. *International Journal of Child & Family Welfare*, 1, (8), 2-18.
- Phares, V., Steinberg, A. R. & Thompson, J. K. (2004). Gender Differences in Peer and Parental Influences: Body Image Disturbance, Self-Worth, and Psychological Functioning in Preadolescent Children. *Journal of Youth and Adolescence*. 5 (33), 421-429.

- Plomin, R. (1995). Genetics and children's experiences in the family. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 36, 33– 68.
- Raschke, H. J., and Raschke, V. J. (1979). Family conflict and children's self-concept: A comparison of intact and single-parent families. *Journal of Marriage and Family*. 41, (2), 167-374).
- Robertson, F. J. & Simons, R. L. (1989). Family Factors, Self-esteem, and Adolescent Depression. *Journal of marriage and the family*, 1 (51), 125-138.
- Rogers, B. (1996). Social and psychological wellbeing of children from divorced families. *Australian Psychologist*, 31, 174-182.
- Treffers, D.A., Goedhardt, A.W., Veerman, J.W., Bergh van den, B., Ackaert, L. & Rycke de, L. (2002). Handleiding Competentie Belevingsschaal voor Adolescenten. *Lisse: Swets Test Publishers*.
- Trzesniewski, K. H., Donnellan, M. B., Moffitt, T. E., Robins, E. W., Poulton, R. & A. Caspi (2006). Low Self-Esteem During Adolescence Predicts Poor Health, Criminal Behavior, and Limited Economic Prospects During Adulthood. *Developmental Psychology*. 2 (42), 381-390.
- Veerman, J.W., Straathof, M.A.E., Treffers, Bergh, B.R.H. van den & Brink, L.T. (1997). *De Competentiebelevingsschaal voor Kinderen (CBSK) : handleiding*. Lisse : Swets & Zeitlinger.
- Young, E. R., & Parish, T. S. (1977). Impact of father absence during childhood on the psychological adjustment of college females. *Sex Roles*, 3, 217-227.
- Wyman, P. A., Cowen, E. L., Hightower, A. D. & Pedro-Carroll, J. L. (2010). Perceived Competence, Self-Esteem, and Anxiety in Latency-Aged Children of Divorce. *Journal of Clinical Child Psychology*. 1 (14), 20-26.